

Олег Песчаный (Київ, Україна)

ЦИГАНИ І ШВЕЙЦАРІЯ

Цигани один з найоригінальніших народів світу – “загадка для вчених” [2]. Він не має власної держави. Народ “мандруючий”, розкиданий по всьому світові. Хіба, що в Японії його немає. Маючи індійське коріння, вони як етнос формувалися на території Європи.

Швейцарія є однією з найцікавіших країн світу. Живучи в складних природних умовах, завдяки своїй цілеспрямованості, сумлінності, дисциплінованості і працелюбству швейцарці зуміли піднятися з найбідніших країн світу у найбагатші.

Маючи такі вихідні підвалини є сенс дослідити як ці два об’єкти дійсності співіснували і співіснують у житті.

Питання “цигани і Швейцарія” ще не знайшло свого відображення в українській історіографії. Це твердження рівною мірою стосується й інших історіографій. Навіть у самій Швейцарії вивчення циганської проблематики, на відміну, приміром, від вивчення єврейської, не отримало широкого розповсюдження. Можна назвати лише кілька праць на досліджувану тему, що вийшли у Швейцарії. Це такі роботи як: *Golowin S. Fahrende in der Schweiz // Giessener Hefte für Tsiganologie*. – 1985. – №№ 2, 3; *Huonker T. Fahrendes Volk – verfolgt und verfemt*. – Zürich, 1987; *Roma, Sinti und Jenische: schweizerische Zigeunerpolitik zur Zeit des Nationalsozialismus; Beitrag zur Forschung / Thomas Huonker*. – Zürich, 2001.

Отже написання розвідок з такої проблематики має наукову потребу. Дослідження по даній проблематиці дасть змогу краще пізнати світ, що нас оточує. Окрім того, праці, головною темою, яких є цигани окремих європейських країн можезакласти підвалини для створення в майбутньому високорівня синтетичних, узагальнюючих досліджень, приміром, “Словника мови романі і діалектів циган Європи”, “Історії циганського етносу у в

часі і просторі”, “Традиційної культури циган“, “Етнополітичного життя циган в сучасному світі”. [4, с. 90.]

Завданням даної статті є виявлення основних моментів співіснування між Швейцарією, як країною і суспільством, і циганами, як етнічною спільнотою, в історичній ретроспективі.

Цигани вперше з’явилися на теренах Швейцарії приблизно на початку другогодесятиліття XV століття. Згадку про цю подію можна знайти у бухгалтерських книгах швейцарського міста Базеля, у яких 1414 роком зареєстровано видачу милостині язичникам (*Heiden*) “волею Божою” [11, с. 72.]. У даному випадку не потрібно дивуватися визначенню “язичники”. Тогочасні європейські хроністи “язичниками” часто називали циганів [1]. Кількома роками пізніше цигани з’явилися і в інших швейцарських містах: Цюріху, Солотурні, Берні. Поява циганів у Швейцарії скоріше носила випадковий і розвідувальний характер. Бо вже 1418 роком датуються свідчення про те, що цигани на певний час полишили територію альпійської країни. Однак, зробили вони це не надовго [11, с. 78.].

Перебування циганів у Швейцарії мало чим відрізнялося від їх життя в інших західноєвропейських країнах. Спочатку до циганів ставилися доброзичливо. Їм видавали охоронні грамоти. Зокрема, жалував грамоти імператор Священної Римської імперії Сигізмунд (приблизно у 1417 році) [1]. Давав охоронні грамоти також і римський Папа. Загалом першу згадку про такий охоронний папір знайшли у Швейцарській хроніці. Так от, там згадується, що герцог (*Так називали в той час своїх вождів цигани.* – О. П.) Міхаель Єгипетський та його супутники надали громадянам Базеля “добрі охоронні грамоти від папи і нашого володаря короля від інших вельмож” [11, с. 81.].

З часом доброзичливість жителів Швейцарії, як і інших західноєвропейських країн змінилася на інше ставлення. Вже з другої половини XV століття про це свідчать рішення різних швейцарських владних структур. Так сейм (тагзатцунг) у Люцерні видав закон у 1471 році, згідно якого циганам у межах Швейцарської конфедерації заборонялося надавання житла чи притулку. До речі, це був перший антициганський закон у Європі. Женевська влада, хоча Женева на той час ще не входила до складу конфедерації взагалі у 1477 році вигнала чимало “сарацинів”, як тоді там називали циганів. У 1510 році знову люцернська влада, відгукнувшись на скарги з боку суспільності, що цигани крадуть і взагалі небезпечні, прийняла рішення вислати їх за межі конфедерації. При цьому зазначила також, що якщо цигани

повернуться, то їх чекає страта через повішення. Подібні рішення швейцарської влади можна знайти і в подальші роки. [11, с. 100–101.] Думається, така ситуація склалася перш за все тому, що цигани – східний народ, багато в чому не схожий на осілий люд країв, куди їх занесла кочова доля.

В роки гонінь, циганам у Західній Європі доводилося непереливки. До того ж на циганів починає великі переслідування католицька церква. Завдяки її старанням велика їх кількість циганів, звинувачених у чаклунстві і людодстві, гине у тюрмах від катувань і на вогнищах інквізиції. Яскравим прикладом тут слугує Іспанія. Загалом у Європі булонемало випадків, коли циганів, особливо гарних циганок, продавали на базарах як рабів. Бували епізоди полювання на них буцімто на хижих звірів. [5, стб. 783.] Немає достатніх підстав стверджувати, що так ставилися до циганів і у Швейцарії. Та все ж, зважаючи на законодавчий тиск альпійської країни, частина циганів полишала територію Швейцарії.

Та все ж певна кількість циганів залишалася на теренах Швейцарської конфедерації. В цих умовах основою державної політики Швейцарії щодо циган, як і більшості європейських країн (Португалії, Італії, Південних Нідерландів, Данії, Швеції, Росії) було намагання вигнати циганів зі своєї території чи прив’язати їх до певного місця проживання. [11, с. 174.] Боротьба між циганським кочуванням і прагненням європейських держав примусити циганів вести осілий спосіб життя тривала до XX століття. У цій роботі держави почали навіть укладати двосторонні домовленості, ініціатором яких була Німеччина, про співробітництво щодо придушення “циганських безчинств” (*Bekämpfung des Zigeunerunwesens*). До цих домовленостей приєдналася і Швейцарія. Хоча у XX столітті суть цієї боротьби дещо змінилася. Мова вже йшла про недопущення чужих циганів на свою територію та прагнення примусити вітчизняних (місцевих) перейти на осіле життя. [11, с. 255.]

Щоб досягти бажаного результату у Швейцарії, запозичивши дещо з мюнхенського досвіду, поважне (презентабельне) товариство *Pro juventute* (На захист молодих) з 1926 року, ґрунтуючись на тогочасних модних педагогічних тенденціях, зокрема євгеніки та прогресу, розпочало відбирати у циганів, що кочували, дітей. Метою таких акцій було прагнення виховати їх в руслі загальношвейцарської системи цінностей. І все це відбувалося без згоди батьків дітей, зі зміною прізвищ і розміщенням дітей у сирітських притулках. Такі акції відбувалися аж до 1973 року і за цей час силоміць було відібрано понад 600 дітей [11, с. 257.].

На сьогодні у Швейцарії також проживають цигани. Дослідники не можуть назвати точної цифри, але для орієнтування вказують кількість у понад 1 000 чоловік [11, с. 301.]. І думається, ця цифра з кожним роком збільшується. В інформаційних повідомленнях часто можна зустріти згадки про бажання циганів знайти притулку Швейцарії. Зокрема, у прикордонному містечку Кріссє (кантон Во) у вересні 2002 року поліція виявила 77 циганів, що прибули до країни зі сподіваннями отримати притулок. Вони перетнули кордон на вантажівці, не маючи належних документів для в'їзду. Як зазначається у повідомленні, це була вже п'ята, протягом останніх двох тижнів, група громадян Румунії циганського походження які нелегально опинилися у Швейцарії. Усього за останній час кордон незаконно перетнули більше 250 чоловік [9]. Румунські цигани не самотні у своїх прагненнях. Також намагаються отримати право проживання в Швейцарії і цигани з Болгарії. У жовтні 2007 року забажала отримати таку можливість 941 людина [7]. Не відстають у такому стремлінні і українські цигани. В українській пресі можна час від часу знайти повідомлення про охочих українських циган спробувати щастя у Швейцарії [8].

Розглядаючи тему “цигани і Швейцарія”, хотілося б торкнутися ще одного цікавого її аспекту, а саме “Швейцарія і цигани (роми) в Україні”. В часи незалежної України співпраця по цій лінії розширилася. Яскравим прикладом тут може слугувати реалізація масштабного дворічного проекту підтримки закарпатських циган “Роми Закарпаття”, впроваджений за підтримки Швейцарської агенції розвитку і співробітництва. Метою проекту було нарощення потенціалу та покращення рівня життя ромських громад шляхом підтримання професійного навчання, підприємницьких ініціатив ромів та розповсюдження інформації циганським громадам [10]. Загалом на виконання проекту швейцарська сторона витратила 540 тисяч гривень [3]. Турботою про закарпатських циган переймалася також інша швейцарська організація “Verein FKOK Schweiz”. Вона запланувала відкрити в Ужгороді амбулаторію для ромів [12]. І можна не сумніватися, що така амбулаторія була відкрита.

Ще одним напрямком діяльності Швейцарії щодо циганів в Україні є виплата останнім матеріальної допомоги як постраждалим від фашистського режиму. Кошти надаються Швейцарським фондом допомоги нужденним жертвам Голокосту Розмір виплат – 400 доларів на особу. Оцінюючи значення цих дій швейцарської сторони, представник ромської громадської організації Петро Григоренко зауважив, що допомога прийшла дуже своє-

часно. За його словами, з переходом держави на ринкові відносини почалось тотальне зубожіння ромської общини. Бо неосвіченість, а подекуди й елементарна безграмотність, скинула ромів на дно життя як некваліфікованих, і, отже, “незатребуваних” [6].

Підсумовуючи висловлене вище, потрібно констатувати, що незважаючи на складну історію стосунків циганського і швейцарського суспільств, цигани прагнуть до швейцарського життя. Доказом цього є постійні намагання циганів зі Східної Європи, в тому числі і з України, знайти собі притулок на теренах Швейцарії. Зі свого боку Швейцарія, відчуваючи певну провину за минуле, здійснює допомогіві акції для полегшення життя циганів.

Окрім того, досліджуючи тему “Цигани і Швейцарія” потрібно вказати на брак джерел з даної теми. Тому через недостатню кількість інформації залишилося чимало нез'ясованих питань, зокрема, таких як правове становище циганів у Швейцарії протягом усього часу їхнього перебування у цій країні, основні заняття швейцарських циган, їхнє духовне життя і ще багато інших нез'ясованостей для нас. Це має стати предметом наступних розвідок.

Джерела та література

1. <http://harryschool.at.ua/forum/18-134-1>
2. *Беліков О.* Вірування ромів України як історико-релігійнознавче джерело // <http://www.risu.org.ua/css/2col.css>
3. *Дарницька О.* Ужгород Швейцарці допомогли ромам Закарпаття здобути спеціальність: Минулогодішня співробітники Швейцарсько-українського проекту розвитку лісового господарства в Закарпатті “FORZA” вручали Сертифікати про пройдені курси навчання закарпатським ромам. Освітню програму було впроваджено у рамках проекту “Роми Закарпаття” // <http://news.uzhgorod.ua/novosti/19780/>
4. *Зіневич Н.О.* Циганознавча тематика в Україні: традиції, проблеми й перспектив дослідження // Рома в Україні. Історичний та етнокультурний розвиток циган (рома) України (XVI-XX ст.): Матеріали круглого стола. – Севастополь: “Вебер”, 2006. – С. 90.
5. *Кун Н.* Цыгане // Большая Советская Энциклопедия – Т. 60. – М.: ОГИЗ РСФСР, 1934. – Стб. 783.
6. *Мельник Н.* Роми отримують матеріальні виплати зі Швейцарії // День. – 2000. – 19 серпня.
7. *Наши цигани напират към Швейцария* // http://www.vestnikataka.com/?module=displaystory&story_id=1976&edition_id=37&format=html

8. Референдуму Швейцарії розколов суспільство// Голос України. – 2002. – 26 листопада (№ 221)

9. Схоже, найспокійніша країна континенту зіткнулася з великою проблемою // <http://www.perehid.kiev.ua/observer/451.html>

10. Фінішував 2-річний проект “Роми в Закарпатті” Швейцарської агенції розвитку і співробітництва// <http://news.uzhgorod.ua/novosti/print/?id=22024>

11. *Фрейзер А.* Цигани: Пер. з англ. – К.: Вид. дім “Всесвіт”, 2003. – С. 72.

12. Швейцарські благодійники хочуть допомогти закарпатській медицині // <http://zik.com.ua/ua/news/2005/12/28/28568>

Песчаный Олег. Цигани та Швейцарія

У статті в хронологічній послідовності розглянуті основні моменти відносин між циганами, як етнічним утворенням, і Швейцарією, як країною і суспільством. Дослідження показало, що в історії взаємовідносин між циганами і Швейцарією були світлі і темні сторінки. Не дивлячись на це, сьогодні обидва боки готові до продуктивної співпраці і знаходять взаємні точки дотику

Песчаный Олег. Цыгане и Швейцария

В статье в хронологической последовательности рассматриваются основные моменты отношений между цыганами, как этническим образованием и Швейцарией, как страной и обществом. Исследование показало, что история взаимоотношений цыган и Швейцарии не была простой. Несмотря на это, сегодня обе стороны ищут и находят точки для плодотворного взаимодействия.

Pieschanyi Oleh. The Romanies and Switzerland

The thesis examines the basic moments of relations between Romanies, as ethnic entity and Switzerland, as a state and society. Research shows that history of relationship between Romanies and Switzerland hasn't been simple. Nevertheless, today both sides search and find common points for fruitful co-operation.